

OTRGNUTI OD ZABORAVA

Šeron Novotni

American author Sharyn Novotny is doing a research and collecting data on Montenegrin immigrants in America. In this paper she identified several women who were members of the Montenegrin Ladies' Club from Detroit and tells about the fate of a Montenegrin immigrant in the USA during the '50s.

Klub Crnogorki iz Detroita

Klub Crnogorki bio je jedna od brojnih društvenih organizacija za imigrante koje su postojale širom Amerike prije Drugog svjetskog rata. Ove dame su se sastajale u Crnogorskom domu u Aveniji Klerpont u Detroitu kako bi sačuvale jezik i kulturu dok su se prilagođavale svom novom životu. Crnogorskog doma još uvijek se rado šććaju stariji ųupljani Crkve Svetog Lazara, koja je 1939. godine bila poznata kao Crkva Ravanica.

Postojeći podaci ukazuju na to da su ove žene bile majke i domaćice, mada je jedna od njih, Lenka Mitrović, radila u fabrici nakon što su njena деца odrasla. Njihovi muževi su imali stabilne poslove kao majstori, a šestorica od njih u automobilskej industriji. Najmanje dvojica bili su rudari u drugim državama kada su tek došli u SAD. Pet parova bili su vlasnici svojih kuća prije 1941. godine. Većina, ako ne i svi, postali su naturalizovani američki građani. Ove žene su ukupno imale najmanje 24 deće, i ogroman broj praunučadi koji danas žive širom Amerike.

Danica „Doroti“ (Stanić) Tomić (1896-1986), šćer Jefta Stanića i Jeluše Ćuković iz Podgorice, stigla je u Sjedinjene američke države 1915. godine kako bi se udala za Luku Tomova Tomića (1888-1955). Luka se već bio situirao u Detroitu, radeći kao pomoćni mehaničar, a zatim kao rukovalac mašinom za valjanje u jednoj od fabrika za proizvodnju automobila. Godine 1930, Luka, Doroti i njihovo dvoje najstarije deće živjeli su s Lenkom Mitrović, takođe članicom Kluba Crnogorki, i njenim mužem Vilijamom. Do 1940. godine, stekli su kuću u Ulici Navaho 755 u Detroitu. Luka i Doroti imali su ukupno četvoro deće: Rouz (1917), Alena (1919), Nika (1924) i Tomasa (1933).

Anđa „Endži“ ili „Anđelina“ (Kruvić) Raičević (rođena 1890. godine) stigla je u SAD iz Crne Gore početkom druge decenije prošloga vijeka. Putovala je direktno u Van Hutenu u Novom Meksiku, đe se udala za rudara Stefana (Stevana) M. Raičevića (rođenog 1884. u Nikšiću). Stevan je proveo u Americi šest godina, i za to vrijeme pridružili su mu se njegov brat, rođak i konačno njegova nevjesta. Endži i Stevan imali su sedmoro deće. Prvo troje, sin Momo (1912) i šćeri Redmil (1915) i Rut (1918), rođeno je u Crnoj Gori, vjerovatno zbog običaja velikog broja imigrantkinja da otputuju „kući“ kako bi se tamo porodile. Dvije šćeri rođene su u Novom Meksiku: Stela (1920) i Džuli (1923). Njihov sin Daniel rođen je u Illinoisu

Klub Crnogorki, Detroit, Mičigen, 1939.

Prednji red (slijeva na desno): Janica Glušac, Danica Tomić, Anđa Raičević, Ikonija Radulović, Ljubica Bešović.

Drugi red (slijeva na desno): Lenka Mitrović* gđa Sjekloća, Marija Četković, ime nepoznato, ime nepoznato, i Joka Pejović.

1927. godine. Godine 1930, porodica je živjela u Konorovoj ulici 721 u Detroitu. Tada je njihov sin Momo radio u fabrici automobila, a iste godine rođena je i njihova šćer Violeta. Od 1940, Stevan je radio za kompaniju *New Deal Works Progress Administration (WPA)* na izgradnji infrastrukturnih objekata kao što su putevi i mostovi.

Ikonija Radulović (1898-1982) iz svog rodnog mjesta Lipova kod Kolašina stigla je u SAD dana 24. novembra 1923. godine. Došla je u Ameriku kako bi se pridružila svom mladoženji Džonu Radulu Raduloviću (1890-1955) u Glenkou, najvećem rudarskom centru za vađenje uglja u državama Ohajo, Zapadna Virdžinija i Pensilvanija. Džon je bio američki veteran

* Gđa Mitrović je pogrešno identifikovana kao pastorka Helen na izvornoj fotografiji.

iz Prvog svjetskog rata i zbog toga dobio američko državljanstvo 1920. godine. Šćer Margaret rođena je u Ferpointu, Ohajo 1925. godine. Oko 1926. godine, porodica se seli u Detroit, Mičigen. Tamo Džon dobija posao u automobilskoj kompaniji *Hudson*, će raditi narednih 20 godina (Hudson je započeo proizvodnju 1909. a 1954. godine udružio se sa firmom *Nash-Kelvinator* formirajući *American Motors*). Tri sina su rođena u Detroitu: Milo (1927), Valter (1929) i Samjuel (1931). Porodica je imala kuću u Drekselovoj ulici 4316. Činilo se da porodici ide prilično dobro sve do 1953, kada su Milo, Margaret i Džon postali žrtve američkih predrasuda i uvučeni u slučaj koji je prepričavan u medijima širom zemlje. Više o tome možete naći u narednom prilogu!

Ljubica „Luis“ Bešović, šćer Stane Janić, rođena je 1908. godine u Ulcinju. Došla je u Sjedinjene države 19. juna 1928. godine nakon što se udala za udovca Boška Bešovića 12. februara 1928. godine u Crnoj Gori. Boško, rođen 1890. u Kolašinu, bio je već dobro situiran u Sjedinjenim državama. On je tamo otišao 1912. godine i radio na Aljasci prije dolaska u Detroit gdje je dobio posao mašiniste u fabrici automobila. Boško je dobio američko državljanstvo 1924. godine i kupio kuću u Koplinoj ulici 4217 u Detroitu. Imao je jednu šćer Dženu Bešović, rođenu 1916. u Hajlend Parku u Mičigenu, iz braka sa Savetom Vulić, koja je umrla prije 1928. Druga šćer iz ovog braka, Meri (1914) umrla je 1918. godine. Ne postoje zvanični podaci o deci iz braka Ljubice i Boška, niti o tome da li su Ljubica ili Boško umrli u Sjedinjenim državama.

Lenka (Latinkić) Mitrović (1903-1977) rođena je u Austrougarskoj, a došla je u SAD kada je imala šest godina tj. 1909. Dana 2. februara 1919, udala se za Velja (Vilijama) Mitrovića (1893-1972), Crnogorca iz Zalaza koji se doselio 1914. godine. Do 1930, bračni par je uspio da kupi kuću u Diringovoj ulici 1961. Vilijam i Lenka imali su dvoje dece:

Blaža tj. Roberta (1920) i Elenu tj. Helen (1921). Vilijam je bio iskusni zakivač, a Lenka je radila u fabrici frižidera. Lenka je takođe bila aktivna u lokalnim udruženjima đe je držala govore na temu „Život u Srbiji“. Ovaj bračni par je u svom domu pružio privremeni smještaj još jednoj porodici (Luka i Doroti Tomić s dvoje dce). Njihov sin Robert postao je knjigovođa u bolnici dok je još bio maloljetan, da bi kasnije postao bolnički administrativac. Helen je umrla 1970. godine, Vilijam 1972, a Lenka 1977. godine. Njih troje sahranjeni su zajedno na groblju Šeldon u okrugu Vejn, Mičigen. Robert je umro 1983. godine i sahranjen je pored svoje supruge Mildred, takođe na groblju Šeldon.

Marija (Meri) (Reman) Četković (1895-1943), češka imigrantkinja, udala se za Majka Četkovića (1886-1980) iz Kolašina 1908. godine u Ohaju. Izgleda da je Meri imigrirala sa svojim roditeljima Mihaelom i Anom (Zentek) Reman, koji su neko vrijeme živjeli u Ferpointu, Ohajo đe su Mihael Reman i Majk Čeković radili kao rudari u rudniku uglja. Meri i Majk su u Ohaju dobili petoro dce: Stivena (1908), Džona (1911), Anu (1915), Mičela (1918), i Rouz (1919). U svom registarskom formularu iz Prvog svjetskog rata Majk je naveo da s njima takođe žive roditelji (možda Merini roditelji) i sestre. Prije 1930. godine, Majk i Meri su se s porodicom preselili u Detroit đe je Majk radio kao zavarivač u firmi *Hudson Motor Car Company*. Tokom Drugog svjetskog rata, Majk je radio u Hadsonovoj novoj fabrici kompanije *Naval Ordinance*. Majk i Meri su kupili svoju prvu kuću u Aveniji Kamden 12625 prije 1930. godine, a zatim novu kuću u Kičenerovoj ulici 834 prije 1940. godine. Meri je umrla u četrdeset osmoj godini života, 4. decembra 1943, samo četiri godine pošto je napravljena fotografija iz Kluba Crnogorki. Moguće je da su Majk i Meri Četković bili povezani s Ikonijom i Džonom Radulovićem u Ferpointu đe su oba para živjela tokom dvadesetih godina prošloga vijeka. Bilo

je uobičajeno da porodice i prijatelji prate jedni druge u potrazi za boljim ekonomskih prilikama, u ovom slučaju u firmi *Hudson Motor Car Company* đe su radila oba muškarca.

Jovanka „Joka“ „Žozefina“ (Milošević) Pejović, od oca Nikole i majke Ane (Savićević) Milošević rođena je u Crnoj Gori 1906. godine. Nije poznato kada i pod kakvim okolnostima je došla u SAD. Iz prvoga braka imala je jednu šćer Anđelinu Popović, rođenu u Mičigenu. Dana 9. aprila 1932. godine, Joka se udala za Radoja Rada Stefana Pejovića, rođenog 11. novembra 1891. godine na Cetinju. Rade je bio sin Stevana i Stele (Minić) Pejović. On je služio u američkoj vosci za vrijeme Prvog svjetskog rata u periodu 1917-1919, a zatim se zaposlio u korporaciji Kraisler. Rade i Joka imali su još dvoje đece: Džordža (1932) i Besi (1934). Imali su kuću u Detroitu, u Konorovoj ulici 707. Rade je umro 15. avgusta 1975. godine. Joka je umrla 19. decembra 1995 u devedeset prvoj godini života. Rade i Joka su te godine imali četvoro unučadi i petoro praunučadi.

Tokom ovog istraživanja putem interneta smo provjeravali izgled ulica i kuća na naznačenim adresama. Sve pomenute porodice živjele su u lijepim kućama u prijatnim kvartovima za vrijeme uspona automobilske industrije u Detroitu. Danas sve izgleda potpuno drugačije na gotovo svim pomenutim lokacijama. Ovi krajevi Detroita, koji je nekada bio napredan grad u Sjedinjenim državama, izgledaju kao da su proživjeli ratna razaranja. Mnoge stare lijepe kuće su se srušile, i od njih nije ostalo ni traga na sada praznim placevima. Ostale su zapuštene, sa urušenim krovovima i zagrađenim ili slomljenim prozorima. Čini se da niko ne živi u starim krajevima, i nema znakova da će oni oživjeti. Samo je jedna kuća, u Aveniji Kamden 12625, sačuvala karakter kakav je vjerovatno imala i u vrijeme kada je bila dom Majka i Meri Četković i njihovo petoro đece.

Crnogorac žrtva makartizma

Zamislite nevolju koja je zadesila crnogorske imigrante u Sjedinjenim državama tokom pedesetih godina prošloga vijeka. Prirodna sklonost imigranata da čitaju novosti na sopstvenom jeziku, da čuvaju svoju etničku kulturu, da budu u kontaktu s porodicom i informisani o događajima u njihovoj rodnoj zemlji je ukorijenjena, i pored promjena koje su se tamo dešavale. Imigracija velikog broja Crnogoraca u SAD prije Drugog svjetskog rata prethodila je aneksiji Crne Gore od strane Srbije i stvaranju Jugoslavije. Godine 1946, Jugoslavija je postala komunistička republika kojom je upravljao Josip Broz Tito.

U to vrijeme, Sjedinjenim američkim državama širila se histerija zbog uočene prijetnje od komunista unutar granica zemlje. Američki senator Džozef Makarti postao je najistaknutiji predstavnik *Druge crvene strave*, odnosno makartizma, potpirujući strahove od sveopštog komunističkog prevrata. Makarti je bio poznat po izjavama da u redovima američke federalne vlade i u ostalim institucijama postoji veliki broj komunista i sovjetskih špijuna i simpatizera.

Bilo je mnogo nevinih žrtava ove propagande, a jedan od njih bio je i **Milo J. Radulović**, sin Džona i Ikonije Radulović iz Detroita. Milova priča je najbolje ispričana u članku Arta Mekgina koji je objavljen u novinama *Detroit Free Press*, dana 15. jula 1973, dvadeset godina nakon slučaja.

Sakramento, Kalifornija – Milo J. Radulović rođen u Mičigenu, sada dvije decenije stariji i s malo više sijedih, šeće u svojoj dnevnoj sobi u neđelju večer i gledaće najmučniji period svog života prikazan na nacionalnoj televiziji.

Narator je pokojni Edvard R. Marou u dvadeset godina starom dokumentarcu pod nazivom See It Now (Gledajte sada) koji je ušao u anale televizijskih vijesti.

Nekada student Mičigenskog univerziteta iz Dekstera, sada stanuje u predgrađu Fer Ouks u Kaliforniji i radi kao vremenski prognostičar za Nacionalnu meteorološku službu.

Međutim, prije dvadeset godina on je bio običan bivši američki vojnik koji se iznenada našao u vrtlogu makartizma koji je divljao nacijom.

Prije završetka Radulovićevih muka, u slučaj se javno umiješao predsjednik Ajzenhauer – i to stavši na stranu Radulovića.

Radulović je bio dvadesetšestogodišnji student koji je stekao pravo na stipendiju kao ratni veteran, koji je jednoga dana 1953. godine primio pismo od Vazduhoplovnih snaga koje su tražile njegovu ostavku kao rezervnog poručnika zbog toga što predstavlja rizik po bezbjednost.

Vazduhoplovne snage su naglasile da Radulovićeva lična lojalnost nije dovedena u pitanje.

Međutim, Vazduhoplovne snage koje nikada nijesu otkrile izvore svojih optužbi, navele su da je Radulovićev otac primao kopije časopisa Daily Worker (Radnička novina) i da se pretplatio na prokomunistički (titovski) časopis na srpskom jeziku.

Takođe je iznijeta optužba da je Radulovićeva sestra učestvovala u protestima zbog odbijanja jednog hotela u Detroitu da izda sobu crnom pjevaču Polu Robesonu, koji je bio osumnjičen da je komunista.

Njegov otac, Džon Radulović, rekao je novinarima „Ja nijesam komunista i nikada nijesam ni bio.“

Njegova sestra, gđa Margaret Fišman je rekla: „Kakvo god bilo moje političko opredjeljenje, ne vidim zašto bi to trebalo da utiče na moga brata.“ Ali svome bratu je rekla da ona nikada nije bila komunista.

Mnogi rezervisti iz toga perioda, koji su većinom bili ratni veterani, vjerovatno su dobili isto takvo pismo, ali su se pokorili

Milo Radulović
(*Detroit Free Press*, 1953)

ne usudjujući se da se upuste u potencijalno mučnu pravnu bitku. To je bilo vrijeme kada je senator Džozef Makarti iz Viskonsina bio na vrhuncu svog uticaja kao pokretač antikomunističke histerije.

Ali Radulović, veteran Drugog svjetskog rata i student fizike koji se nadao da će raditi kao meteorolog za vladu, odlučio je da se bori.

Većina advokata ustuknula je pred slučajem bezbjednosnog karaktera u naoštrenoj atmosferi toga vremena, ali penzionisani advokat Čarls Lokvud iz Detroita preuzeo ga je bez honorara i Radulović se pojavio na saslušanju Vazduhoplovnih snaga u vazduhoplovnoj bazi Selfridž.

Napisane optužbe, kaže Radulović, nalazile su se u zapečaćenoj koverti koju je Vazduhoplovstvo odbilo da otvori. Raduloviću je predat samo pregled optužbi.

Lokvud je naveo da su te optužbe „nedokazane tvrdnje nepoznatih lica“ i citirao je govor koji je četiri mjeseca ranije

održao predsjednik Ajzenhauer: 'Čak i da oni (komunisti) imaju ideje koje su suprotne našima, oni imaju pravo na njih, pravo da ih zapisuju i pravo da iste izlažu tamo đe će te ideje biti dostupne drugima ... Kako ćemo pobijediti komunizam ako ne znamo šta je?' Vazduhoplovstvo nije pozivalo svjedoke. Odbrana je pozvala nekoliko svjedoka za ocjenu karaktera optuženog, uključujući i članove sindikata koji su svjedočili o lojalnosti Radulovićevog oca.

Ali kada je saslušanje završeno, komisija koju su činila tri pukovnika predložila je da Radulović bude otpušten kao osoba koja predstavlja ozbiljan bezbjednosni rizik, iako njegova lična 'lojalnost nije dovođena u pitanje.'

Tamošnje novine Free Press i Detroit News su prije saslušanja poklonile značajan publicitet slučaju.

Nakon saslušanja, koje je privuklo pažnju cijele nacije, časopis New York Times je u uvodniku objavio: 'Krivica po osnovu lične veze je jedna od najmanje privlačnih među mnogim neprivlačnim karakteristikama totalitarnog pravosudnog sistema ... ovaj slučaj je neprijatno srodan.'

Noć uoči objavljivanja teksta, Radulovićeva priča ispričana je u emisiji See It Now Edvarda Maroua... Tajms je rekao da je neobičan potez bio to što su 'možda po prvi neka velika medijska kuća (CBS) i jedan od najvažnijih nacionalnih industrijskih sponzora, Aluminum Co. of America, pristali da program zauzme snažan urednički stav o tako značajnom i kontroverznom pitanju ... Ogroman korak naprijed u televizijskom novinarstvu.

Konačna odluka bila je na sekretaru Vazduhoplovnih snaga Haroldu Talbotu. Vjerovalo se da on podržava njihovu odluku: glasnogovornik Vazduhoplovstva posetio je Free Press i zatražio da povuku svoju podršku Raduloviću.

Nekoliko sati prije nego što je Talbot namjeravao da objavi svoju odluku, predsjednik Ajzenhauer spomenuo je ovaj slučaj u

svom govoru, navodeći pravo „svakog Amerikanca da se licem u lice suoči sa svojim tužiteljem.“

Narednog dana, 25. novembra 1953, Talbot je objavio da Radulović može da ostane u rezervi i da je njegov dosije čist: „Moje mišljenje je da on ne predstavlja bezbjednosni rizik“.

Danas (1973), Radulović čiji se izgled malo promijenio, kaže da ga ovaj mučan događaj još uvijek proganja u šecanjima.

Kao i nekada, on je otvoren, rječit branilac svoga imena, porodice i ustavnih prava.

Još uvijek je teško pričati o tome. Ako sebi dozvolite da vas to emotivno pogađa, bićete brzo slomljeni. Toliko tužnih stvari se desilo zbog toga. Policija je morala da postavlja straže pred našom kućom jer smo dobijali prijetnje da će dići u vazduh nas, komunističku ološ.

Moja majka je bila poput kamena. Rekla je da će ljudi jednoga dana razumjeti. No mislim da je to ubilo moga oca. Umro je godinu dana kasnije od raka, ali ovo je ubrzalo svar.

Dodao je: „Najveće razočarenje je bilo to što su ljudi bili voljni da vjeruju u najgore o mom ocu i sestri, ljudi koji su nam bili prijatelji i koje su godinama poznavali. Ali on je ostao na svome. Umro je kao sindikalac, s Ruzveltovom fotografijom iznad kamina. Takav je on bio.“

Dana 19. novembra 2007, Milo Radulović je umro u osamdeset prvoj godini života u Valehu, u Kaliforniji. Nadživjele su ga njegova sestra i tri šćeri.

Iako ga je publicitet saslušanja pratio do same smrti, to nije odredilo njegov život. Nakon što se njegov prvi brak raspao zbog velikog pritiska tokom saslušanja, on se ponovo oženio. Nakon poteškoća u nalaženju posla u svojoj struci, konačno se zaposlio u Nacionalnoj meteorološkoj službi koja ga je često slala na teren da predviđa vremenske prilike za vatrogasce. Postao je jedan od samo dvadeset stručnjaka za

mezometeorologiju, umijeće i nauku preciznih predviđanja na osnovu prognostičkih karata. Dovoljno je samo pogledati njegove izvještaje o vremenu koje je slao iz šatora u Jeloustonu ili iz svoje kancelarije u Sakramentu, da biste shvatili koliko je značajan bio njegov doprinos u podršci vatrogascima i ostalima za koje su vremenske prilike bile pitanje života. Penzionisao se sredinom devedesetih godina prošlog vijeka.

Za Detroit News je izjavio 1999. godine: „Smatram se veoma srećnim. Zahvaljujući jedino naklonosti javnog mnjenja, uspio sam da istrajem u svojoj borbi...”